

Waar overwintert de korenwolf?

Maurice La Haye, Willemijn Quaijtaal & Bart Geenen

De korenwolf is een van de weinige knaagdieren in Nederland en Vlaanderen die een winterslaap houden in een zelf gegraven ondergrondse burcht. Gedurende enkele maanden verlaat het dier de burcht niet en leeft het op de aangelegde wintervoorraad en de in het lichaam aanwezige vetreserves. Uit onderzoek blijkt dat het percentage burchten dat in het voorjaar weer wordt geopend, per akker sterk kan verschillen. Het is niet duidelijk hoe dat komt, maar verkennend onderzoek laat zien welke factoren van invloed zijn op een succesvolle overwintering.

De korenwolf of (Europese) hamster *Cricetus cricetus* is in Nederland sterk in aantal en verspreiding afgenomen, maar sinds 2002 worden beschermingsmaatregelen genomen om de hamsters te helpen. De bescherming van de soort is een groot succes, want de populatie is - na het in het wild uitsterven in 2002 - in enkele jaren tijd weer aangegroeid tot 600 burchten (La Haye et al., 2006; Bakker & van Noorden, 2007).

Studenten en onderzoekers van de Radboud Universiteit Nijmegen (RUN) bestuderen in samenwerking met onderzoekers van Alterra de gevolgen van de genomen beschermingsmaatregelen en proberen te achterhalen waarom die maatregelen effectief zijn. Eén van de aandachtspunten is het 'overwinteringsucces' van de hamsters: op welke akkers hebben hamsters succesvol overwinterd, en waarom op die akkers? In 2006 is een eerste

verkennd onderzoek gedaan, waarvan de resultaten zijn gepubliceerd in het Natuurhistorisch Maandblad (van der Beek et al., 2006). In 2007 is dit onderzoek herhaald om een betere onderbouwing te krijgen en meer gegevens te verzamelen.

Methodiek

In april en mei 2007 zijn 289 bekende 'burchtlocaties' gecontroleerd op de aanwezigheid van een hamster. Als op een locatie een hamster (of sporen) daarvan werden aangetroffen, dan was er sprake van een succesvolle overwintering. De belangrijkste aanwijzing daarvoor was de aanwezigheid van een geopende valpijp (een verticale gang die uitkomt in de ondergrondse burcht). Aangezien valpijpen van binnenuit worden gegraven, moet een hamster op de betreffende burcht de winter hebben doorgebracht.

De burchtlocaties werden opgespoord met behulp van een GPS, omdat de bovengrondse delen van een hamsterburcht meestal gedurende de winter verdwijnen. De storthoop en de gangen worden omgeploegd of verdwijnen door de invloed van weer en wind. Na half mei werd het controleren van burchtlocaties gestaakt, omdat de gewassen te hoog werden

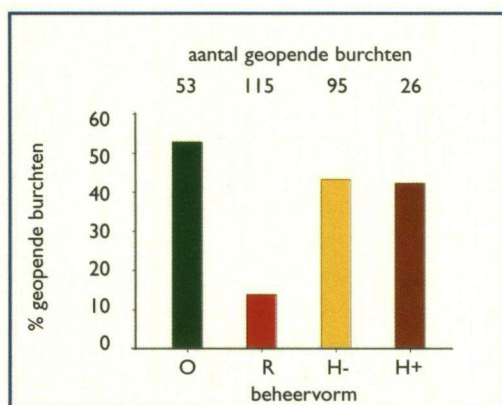
Overwinteringsucces

De burchtlocaties die in het voorjaar werden gecontroleerd waren het jaar ervoor (in 2006) als hamsterburcht gevonden en genoteerd tijdens

Een valpijp in februari, opgespoord met behulp van GPS. Foto: Maurice La Haye

gebiedsdekkende inventarisaties van op het oog geschikte akkers in of net buiten de huidige hamsterleefgebieden in Zuid-Limburg. Alleen de akkers waar graan of luzerne (alfalfa) op werd verbouwd zijn afgezocht, omdat hamsters een sterke voorkeur hebben voor deze gewassen. Deze voorkeur hangt waarschijnlijk samen met de dekking die granen en luzerne geven, waardoor ze voor hamsters een goede bescherming bieden tegen predatoren. De geïnventariseerde akkers zijn onder te verdelen in twee categorieën: gewone 'reguliere' graanakkers en akkers met speciaal hamsterbeheer (reservaten of akkers met een overeenkomst voor hamster-vriendelijk beheer). Als beschermingsmaatregel zijn soms complete percelen of delen van een akker niet geoogst. Op reguliere akkers zijn die stukken herkenbaar als opvangstrook: een 20 meter brede strook niet geoogst graan. Op akkers met speciaal hamsterbeheer zijn dat de percelen met een overstaand gewas van niet geoogste luzerne of niet geoogst graan. Van alle hamsterburchten die gevonden werden tijdens de inventarisaties zijn de coördinaten genoteerd, op wat voor een akker de burcht lag (regulier of reservaat/hamsterbeheer), in welk leefgebied de burcht lag, welk graangewas werd geteeld (gerst, haver, tarwe, etc.) en of het gewas was geoogst (of niet).

In opvangstroken (O) wordt in het voorjaar meer dan 50% van de burchten weer geopend, op de voet gevolgd door akkers met hamsterbeheer (met oogsten H+ en zonder oogsten H-), terwijl op reguliere akkers (R) erg weinig burchten worden heropend.

Resultaten

Uit de analyse van de burchtgegevens uit 2007 bleek dat het leefgebied en het gewas niet van invloed zijn op het percentage geopende burchten op een akker. Wat wel uit de analyse komt is dat op reguliere geoogste akkers het percentage geopende burchten in het voorjaar significant lager uitvalt dan op akkers met hamsterbeheer of in opvangstroken (figuur).

Invloed van oogsten

Hamsters weten klaarblijkelijk succesvol te overwinteren in opvangstroken en op akkers met hamsterbeheer, maar waarom is de overwintering op reguliere geoogste akkers zo laag? Uit het eerdere onderzoek (van der Beek et al. 2006) kwamen daarvoor al enkele aanwijzingen, die met de nieuwe gegevens beter onderbouwd kunnen worden.

Het oogsten van het gewas blijkt een grote negatieve invloed te hebben op het overwinteringssucces op reguliere akkers, omdat met de oogst van het gewas ook de dekking voor de hamsters verdwijnt. Reguliere graanakkers worden tegenwoordig al eind juli geoogst, terwijl dat enkele decennia geleden veel later werd gedaan en gedurende een veel langere periode. Daardoor konden de aanwezige hamsters vroeger veel gemakkelijker verhuizen naar een andere akker waar nog wel gewas op stond, of de hamsters hadden ondertussen al genoeg graan verzameld voor de wintervoorraad. Tegenwoordig zijn de akkers eind juli kaal en is er totaal geen voedsel meer voor een wintervoorraad.

Bovendien lopen de hamsters op een kale akker erg veel risico om gepakt te worden door roofdieren of roofvogels. Het gevolg zal zijn dat de meeste hamsters de burcht verlaten en verhuizen naar akkers met dekking (opvangstroken of akkers met hamsterbeheer) of de hamsters worden gepakt door roofdieren voordat de relatief veilige winterslaapperiode aanbreekt rond half oktober. Slechts een klein percentage (figuur) van de burchten op de geoogste delen van reguliere akkers zal daarvoor bewoond blijven tot het volgende voorjaar. De burchten in de niet geoogste opvangstroken liggen veel gunstiger (met voedsel en dekking), waardoor veel meer burchten bewoond blijven tot het voorjaar.

Boena van Noorden van de provincie Limburg op zoek naar hamsterburchten in een opvangstrook. Foto: Maurice La Haye

Hamsterbeheer

Opvangstroken lijken qua winteroverleving erg veel op de akkers met hamsterbeheer. Opvallend is echter dat geoogste akkers met hamsterbeheer hetzelfde overwinteringsucces hebben als niet geoogste akkers met hamsterbeheer (figuur). De verwachting was echter dat geoogste akkers met hamsterbeheer zouden lijken op geoogste reguliere akkers, omdat op deze akkers het voedsel en de dekking door de oogst ook verdwijnen.

Een verklaring voor dit onverwachtse resultaat kan zijn dat de akkers met hamsterbeheer zo laat worden geoogst, dat de hamsters al een voorraadje hebben en geen neiging meer hebben om te verhuizen. Een andere mogelijkheid is dat de hamsters op de geoogste akkers in de directe nabijheid niet geoogste akkers met overstaand graan hebben waar voedsel verzameld kan worden voor de wintervoorraad, waardoor er eveneens niet verhuisd hoeft te worden. In het voorjaar van 2008 zal deze kwestie nader worden bekeken.

Opvangstroken

Het niet of heel laat oogsten van het gewas heeft een direct positief effect op het overwinteringsucces, maar ook op een andere manier blijkt het aanbieden van voedsel en dekking tot laat in het najaar een positieve bijdrage te leveren aan de populatie hamsters. Uit ander onderzoek blijkt dat hamsters op niet geoogste akkers 1 à 2 extra worpen met jongen krijgen. De jonge hamsters gaan na enige weken op zoek naar een eigen plekje om een

burcht te graven, waarbij een deel van de hamsters zich vestigt in de opvangstroken op reguliere percelen (Muskens & La Haye eigen waarn.). De opvangstroken bieden dekking en voedsel en de tijd tot aan de winterslaap is dan relatief kort, waardoor veel meer burchten tot aan de winterslaap bewoond blijven. Zonder opvangstroken zijn reguliere akkers na de oogst niet meer interessant voor hamsters.

Conclusie

De bovenstaande resultaten maken duidelijk dat het overwinteringsucces bij korenwolven voor een belangrijk deel bepaald wordt door het al of niet oogsten van het gewas, maar dat ook andere factoren, in ieder geval op akkers met hamsterbeheer, een rol spelen bij een succesvolle overwintering. Wellicht speelt het tijdstip van oogsten een rol, al dan niet in combinatie met de mogelijkheid van het aanleggen van een wintervoorraad. De overleving van hamsters tot het volgende voorjaar kan positief worden beïnvloed door het bieden van langdurige dekking en van voedsel.

Verder lezen:

- Bakker, T.J. & B.P.M. van Noorden, 2007. Hamsterinventarisatie Mergelland-West, Sittard, Puth en Koningsbosch in het najaar van 2006. Rapport Provincie Limburg.
- La Haye, M., T. Bakker & B. van Noorden, 2006. Het gaat goed met de korenwolf! Zoogdier Jrg. 17 (1): 7-10.
- Van der Beek, M., H. Ligtenberg & M. La Haye. Het effect van hamsterbeheer op de overwintering bij hamsters. Natuurhistorisch Maandblad Jrg. 95 (12): 257-261.

Maurice La Haye

Onderzoeksinstituut Alterra

Maurice.LaHaye@wur.nl

